

Гадзало А. Я.
кандидат економічних наук,
здобувач

*Інституту агроекології і природокористування
Національної академії аграрних наук України*

Gadzalo A. Y.
Candidate of Economic Sciences,
Senior Research,
Institute of Agroecology and Nature Management

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ЕКОНОМІЧНИХ ОСНОВ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

CONCEPTUAL GOING IS NEAR ECONOMIC BASES OF BALANCED MANAGEMENT OF NATURE

Анотація. У роботі розглянуто еволюцію наукових підходів до вивчення збалансованого природокористування. Висвітлено основні глобальні проблеми сучасності, що створюють загрозу як для сьогодення, так і для майбутнього, розв'язання яких вимагає об'єднаних зусиль, спільних дій держави. Найбільшу увагу приділено концепції збалансованого розвитку. Визначено концептуальні напрями збалансованого природокористування з економічної позиції.

Ключові слова: природні ресурси, навколишнє природне середовище, екологічні проблеми, аграрне виробництво, раціональне природокористування.

Вступ та постановка проблеми. Існування людської цивілізації все більше опиняється під загрозою через відсутність усвідомлення відповідальності нинішнього покоління перед майбутнім. Така глобальна проблема була визначена ще у першій половині ХХ ст. академіком В. Вернадським, вона була ґрунтовно викладена в ноосферній концепції, яку розвинули науковці наступних поколінь і продовжили її в концепції сталого розвитку.

На сучасному етапі розвитку вагомим значення набуває пошук оптимальної взаємодії між навколишнім природним середовищем і задоволенням базових потреб суспільства. Одним із засобів забезпечення всебічного врахування соціальних, економічних та екологічних інтересів суспільства є екологічна політика держави, яка реалізується передусім через систему екологічного управління. У Конституції України визначається, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави. Саме держава визначає допустимі форми використання природоохоронного потенціалу на основі планування, стимулювання та контролю.

У ході розвитку суспільства відбувається все більш інтенсивне залучення природних ресурсів у господарську діяльність. Чисельність населення земної кулі прогресивно зростає, безперервно ростуть і модифікуються його потреби. І суспільство, прагнучи їх задовольнити, постійно розширює масштаби виробництва. Сучасне виробництво можна розглядати як активний вплив людини на природу з метою перетворення природних ресурсів на споживчі блага [9, с. 91].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та прикладних аспектів у сфері природокористування присвячено численні публікації як закордонних, так і вітчизняних учених. Обговорення питання комплексного природокористування широко проводяться на протязі останніх років. Так, Г.В. Черевко та М.І. Яцків [12, с. 203–204] розглядають комплексне

використання ресурсу як найбільш повне залучення всіх його компонентів. Т.П. Галушкіна визначає комплексне природокористування як «використання у певних межах природних об'єктів», що забезпечує «раціональне використання кожного природного ресурсу та охорону оточуючого природного середовища на певній території» [3, с. 121]. Т.Ю. Туниця пропонує залучати концептуальний підхід до збалансованого природокористування, який визначений одним із його принципів [10, с. 156]. Як зазначає відомий науковець О.І. Фурдичко, екологічні проблеми є комплексними, сконцентровують увагу всієї системи знань із метою глибокого переосмислення можливих майбутніх глобальних наслідків [12]. Залишається невирішеним питання наукового узагальнення проблеми та розробки теоретичної бази та науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо концептуального підходу до збалансованого природокористування.

Метою даної роботи є дослідження і розробка концептуального підходу до економічних основ збалансованого природокористування.

Результати дослідження. У результаті того, що екологічний фактор не розглядався в ролі обмежувача зростання жодною з економічних теорій, що панували до 70-х років ХХ ст., у світі сформувалася індустріальна, а пізніше постіндустріальна соціально-економічна система, яка демонструє невідповідність глобального масштабу екологічних проблем і обмеженості уявлень людства про методи їх вирішення. Практично всі напрями сучасної антропогенної діяльності ведуть до забруднення біосфери: стихійне зростання промисловості, енергетики, транспорту, хімізація сільського господарства, швидкі темпи зростання народонаселення й урбанізація тощо.

Доцільність розробки та реалізації комплексного підходу економічних основ до природокористування потребує суттєвої адаптації існуючих норм і правил використання природно-ресурсного потенціалу до світових

стандартів. Розробка концепції вимагає поєднання позитивного в теоретичній, методологічній, практичній основі збалансованого використання природних ресурсів. До цього треба додати тенденції сучасної оптимізації природокористування та збереження якості довкілля.

Антропогенний вплив та його зростаючі негативні соціо-екологічні наслідки зумовлюють зміну концептуальних підходів до розвитку соціально-економічної, науково-технологічної, духовної сфер на світовому, регіональному та національному рівнях. Традиційні форми охорони природи за цих умов неспроможні забезпечити ефективний захист біосфери від нераціонального споживання її ресурсів, яке з кожним цивілізаційним витком нарощує масштаби та глибину впливу, набуває нових ознак, зумовлених всеохоплюючим розвитком науково-технічного прогресу, демографічними диспропорціями, інтенсивним втручанням людини в усі сфери життя природи, вичерпністю багатьох природних ресурсів. Утилітарне ставлення до природи безнадійно відходить в історичне минуле, а сама природа глибоко інтегрована в різноманітні функції суспільства. Тому шлях оптимізації впливу суспільства на природу на сучасному етапі необхідно віднайти в стратегії державно-політичного управління економікою та соціальним життям, науковій розробці та активному запровадженні якісно нових політичних, науково-технічних, соціально-економічних, правових, освітніх, світоглядних принципів, які б відповіли новітній соціо-екологічній парадигмі, сприяючи неперервному, сталому та безпечному розвитку України [1].

Різке погіршення якості навколишнього середовища в 60–70-ті роки викликало значні економічні втрати, що спонукало науковців до розробки концепції охорони довкілля. Відповідно до неї, головним принципом економічного розвитку стає отримання максимальних економічних результатів при мінімальних екологічних втратах. Концептуальний підхід до охорони навколишнього природного середовища передбачає запровадження плати за забруднення та оцінки соціальних збитків від екологічних проблем, встановлення цін на користування природними ресурсами та екологічними благами, використання в процесі прийняття економічних рішень аналізу з урахуванням природоохоронних витрат [2].

Відмітимо, що концептуальний підхід до економічного розвитку залишається незмінним: максимальне зростання виробництва з метою задоволення потреб людини. Оскільки це свідчить про те, що прибічники концепції охорони природного середовища, як і прибічники фронтальної економіки, розглядають економіку як замкнену систему, стурбованість станом довкілля розглядається в рамках цієї концепції лише з позицій інтересів людини, а не самотності екологічних систем.

Усе ж практична реалізація концепції охорони навколишнього середовища принесла вагомі результати. Країни, які ввели суворе екологічне законодавство, спромоглися досягти відчутного покращання стану природного середовища. Перехід до інтенсивного типу економічного зростання сприяв структурній перебудові економіки за рахунок зниження частки ресурсо- і енергоємних галузей. Високі природоохоронні витрати зумовили розвиток

ресурсозберігаючих технологій [5]. Зазначимо, що принципів змін способу взаємодії суспільства і природи не відбулось, як не вдалося досягти і радикального покращання якості довкілля.

Реалізація концепції потребує координації екологічної політики в глобальному масштабі, а значить, створення наднаціональних регулюючих органів. Своєю чергою, проведення глобальної екологічної політики неможливе без подолання соціальної і національної нерівності, вирішення геополітичних проблем «Північ – Південь» і «Захід – Схід». Очевидно, що це може бути здійснено лише в невизначено віддаленій історичній перспективі.

Визначено концептуальні напрями збалансованого природокористування:

- перехід від принципів кількісного економічного зростання до принципів збалансованого соціально-економічного розвитку з урахуванням екологічних обмежень;
- забезпечення високої якості та безпеки життя населення, яке визначається економічною стабільністю і соціальною захищеністю людей;
- збереження стійкості біосфери як основи існування людини і суспільства шляхом упровадження принципів збалансованого природокористування, збереження біологічного і ландшафтного біорізноманіття;
- становлення всебічно освіченої особистості з активною життєвою позицією, яка свідомо сповідує принципи самообмеження у використанні природних ресурсів.

Таким чином, економіка і природне середовище включені в єдину систему з кругообігом речовини і енергії. Головною перевагою цієї моделі є те, що в ній робиться спроба відмовитись від панування людини над природою і встановити між ними «партнерські» відносини. Незважаючи на свою утопічність, у нинішніх умовах ця концепція служить хорошим орієнтиром для дослідження взаємодії людської діяльності та довкілля. Як наслідок, виникає об'єктивна необхідність розглядати суспільне виробництво як елемент функціонування біоекономічної системи, в якій зазнають взаємного впливу економічні, соціальні і біологічні процеси [8, с. 310].

У процесі впровадження збалансованого розвитку потрібно орієнтуватися на практичну реалізацію принципу загальної, але диференційованої відповідальності. При цьому міжнародні зобов'язання у сфері охорони навколишнього середовища повинні фактично реалізуватися на внутрідержавному рівні, а міжнародні правові норми мають бути враховані в національній нормативно-правовій складовій механізмі формування і реалізації державної екологічної політики [6].

Висновки. Концептуальні підходи до формування та використання збалансованого природокористування дали можливість визначити пріоритетність екологічної та соціальної складових збалансованого розвитку та зростання її значущості у процесі його досягнення в майбутньому. Суспільству необхідно накопичувати можливості соціального потенціалу, які б створювали умови адресного впливу на економічну складову збалансованого розвитку щодо спрямування здобутків економічного зростання на ресурсне забезпечення збалансованого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Васюта О.А. Проблеми екологічної політики України в контексті глобального розвитку: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О.А. Васюта; НАН України. Ін-т політ. і етносоц. дослідж. – К., 2002. – 38 с.
2. Гнатишин М. Сталій еколого-економічний розвиток: еволюція поглядів / М. Гнатишин // Ефективна економіка. – 2010. – № 12.
3. Екологічний менеджмент та аудит рекреаційних територій (концептуальні засади та організаційні механізми): [монографія] / За ред. Т.П. Галушкіної. – Одеса: ІНВАЦ, 2006. – 184 с.
4. Звіт про реалізацію в 2011 році Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» (в рамках виконання Угоди між Урядом України та ЄС про фінансування програми «Підтримка

- реалізації Стратегії національної екологічної політики України»). – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, 2012. – 73 с.
5. Кобзар О. Екологічна політика і сталий розвиток: тезаурус, моделі реалізації, шляхи розвитку / О. Кобзар // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. праць. – К., 2008.
 6. Коленов А.Н. Международное сотрудничество в сфере охраны окружающей среды как механизм формирования государственной экологической политики / А.Н. Коленов // Вестник государственного и муниципального управления. – Орел: Изд. А. Воробьев, 2014. – № 1. – С. 108–113.
 7. Островерх О.О. Природоохоронне законодавство та охорона праці: [конспект 11 лекцій] / О.О. Островерх, Т.М. Ковалевська. – Х.: НУЦЗУ, 2011 – 162 с.
 8. Kolstad, Charles D. Environmental Economics. – Oxford University Press, Inc. , 1999 – 400 p.
 9. Сэндлер Т. Экономические концепции для общественных наук / Т. Сэндлер; пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2006 – 376 с.
 10. Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст: [монографія] / Т.Ю. Туниця. – К.: Знання, 2006. – 300 с.
 11. Черевко Г.В. Економіка природокористування: [посібник] / Г.В. Черевко, М.І. Яцків. – Львів: Світ, 1995. – 208 с.
 12. Фурдичко О.І. Екологічні основи збалансованого розвитку агросфери в контексті євроінтеграції України: [монографія] / О.І. Фурдичко. – К.: ДІА, 2014. – 432 с.

Аннотация. В работе рассмотрена эволюция научных подходов к изучению сбалансированного природопользования. Отражены основные глобальные проблемы современности, которые создают угрозу как для нынешнего времени, так и для будущего, решение которых требует объединенных усилий, общих действий государства. Наибольшее внимание уделено концепции сбалансированного развития. Определены концептуальные направления сбалансированного природопользования с экономической позиции.

Ключевые слова: природные ресурсы, окружающая естественная среда, экологические проблемы, аграрное производство, рациональное природопользование.

Summary. The paper deals with the evolution of scientific approaches to the study of balanced nature. Reflected the major global issues of the day, which threaten both the present time and for the future, the solution of which requires a joint effort, joint actions of the state. The greatest attention is paid to the concept of sustainable development. Defined conceptual directions of nature balanced economic position.

Key words: natural resources, the natural environment, environmental issues, agricultural production, environmental management.